

Burgerschapsvorming in historisch perspectief

P. Verstraete, S. Van Ruyskensvelde, I. Van der Bij en J. Exalto

In onderwijskundige en pedagogische teksten valt aan het woord ‘burgerschapsvorming’ niet langer te ontkomen. Zowel op nationaal als supranationaal niveau staat het begrip hoog op de agenda; de politieke agenda. Niet alleen politici, beleidsverantwoordelijken en wetenschappers hebben het over ‘burgerschapsvorming’. Ook directeurs, leerkrachten en leerlingen hebben inmiddels kennis kunnen/moeten nemen van burgerschapsvorming. Hoewel het begrip ‘burgerschapsvorming’ van relatief recente aard is, gaan de hieraan gekoppelde onderwijskundige en pedagogische praktijken ver terug in de tijd. De link tussen onderwijs en burgerschap gaat inderdaad op zijn minst terug tot de Grieks-Romeinse Oudheid. In zijn huidige vorm vertoont burgerschapsvorming het meeste gelijkenissen met de pedagogische praktijken en gedachten die de Verlichting voortbracht. In de nasleep van het ontstaan van de Europese natiestaten werd in toenemende mate het belang onderstreept dat de school had voor het produceren van actieve, productieve, intelligente en zedelijk gevormde burgers; mensen die zich niet alleen wisten te identificeren met een bepaald land, maar zich ook op vrijwillige basis wens-ten in te zetten om een actieve bijdrage te leveren aan het welzijn, het voortbestaan en de rijkdom ervan.

Het hedendaagse wijdverspreide én historisch gewortelde karakter van het begrip burgerschapsvorming en de hieraan gekoppelde burgerschapsvormingspraktijken vormden voldoende aanleiding voor het bestuur van de Belgisch-Nederlandse Vereniging voor de Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs (of kortweg BENGGO) om er de jaarlijkse studiedag aan te wijden. Omwille van de Coronacrisis werd de studiedag volledig online georganiseerd en dat op vrijdag 16 oktober 2020. Achtereenvolgens lieten Pieter

Van Rees, Wim De Jong en Margot Joris hun licht schijnen over de boeiende geschiedenis van burgerschapsvorming. Patrick Loobuyck sloot de studiedag af met een aantal afsluitende moraal-filosofische bedenkingen bij de drie bijdragen. In voorliggend special issue zijn de nader uitgewerkte lezingen van Pieter Van Rees, Wim De Jong en Margot Joris opgenomen. Bijkomend vindt de lezer nog een discussiebijdrage van de hand van Pieter Van Rees. De vier gebundelde artikelen bieden de lezer niet alleen een goed overzicht van de hedendaagse debatten met betrekking tot burgerschapsvorming, maar geven ook een gedetailleerde inblik in enkele historische ontwikkelingen – zowel wat betreft de Nederlandse casus als het internationale niveau. Op deze manier vormt het voorliggende special issue van Pedagogische Studiën een handig opstapje voor wie zich verder wil verdiepen in de thematiek en praktijk van burgerschapsvorming.

Het special issue opent met een bijdrage van Pieter Van Rees over het burgerschapsvormingsbegrip en de praktijken op de scholen van Teachers College New York tussen 1917 en 1947. Op basis van een nauwgezette analyse van het beschikbare archiefmateriaal toont Pieter Van Rees haarfijn aan dat het begrip burgerschapsvorming vele ladingen kan dekken. Aan de hand van het flexibele en rekbare karakter van de manier waarop in het Amerika van de eerste helft van de 20ste eeuw werd omgegaan met de vorming van burgers breekt Pieter Van Rees een lans voor een kritische benadering van hedendaagse burgerschapsideeën.

Na het belichten van de Amerikaanse casus focust Wim de Jong zich in de bijdrage “Sociologen in zakformaat” op de Nederlandse geschiedenis van burgerschapsvorming in het algemeen en het vak maatschappijleer in

het bijzonder. Hoewel men het soms laat uitschijnen dat burgerschapsvorming een fenomeen van relatief recente aard is, toont de auteur aan dat het vak als zodanig reeds in de jaren '60 – zij het dan onder een andere naam – werd geïntroduceerd in het Nederlandse schoolwezen. De geschiedenis van het vak maatschappijleer hanteert De Jong om de vraag te behandelen of en hoe het onderwijs zich tot de politiek dient te verhouden. De bijdrage van De Jong is een probaat middel tegen wat de historicus David Andress ooit “culturele dementie” heeft genoemd: de neiging om te vergeten dat vele culturele – en dus ook onderwijskundige – zaken een geschiedenis hebben (Andress, 2018).

Na het bestuderen van de Amerikaanse en Nederlandse geschiedenis neemt Margot Joris de fakkel over en belicht de verschillende wijzen waarop vandaag invulling wordt gegeven aan het begrip burgerschapsvorming. Ze doet dit door gebruik te maken van een aantal historiografische basisconcepten zoals pedagogisering en de grammatica van de verschoolsing. Haar bijdrage illustreert hoe de dominante discoursen burgerschapsvorming vooral vormgeven in relatie tot bepaalde maatschappelijke evoluties. Tegenover de tendens om burgerschapsvorming, en bij uitbreiding de school, te zien als iets dat enkel betekenis kan krijgen in respons op maatschappelijke veranderingen, breekt de auteur een lans om op zoek te gaan naar een pedagogische definitie van het begrip burgerschapsvorming en hieraan gekoppelde pedagogische burgerschapsvormingspraktijken.

Het special issue wordt afgesloten met een rake discussiebijdrage van Pieter Van Rees waarin hij de relatie tussen politiek, onderwijs en burgerschapsvorming op een kritische manier onder de loep neemt. De discussiebijdrage neemt het artikel “Sturing van burgerschapsvorming door de overheid?” van Dijkstra, Ten Dam en Waslander uit 2018 als uitgangspunt en bekritiseert de wijze waarop deze auteurs in hun stuk gebruik maken van het denkkader van de Nederlandse pedagoog Kohnstamm en de Franse filosoof Michel Foucault.

Literatuur

- Andress, D. (2018). *Cultural Dementia: How the West has Lost its History, and Risks Losing Everything Else*. Head of Zeus Ltd.